

#KLUCZ DO HISTORII

AGRESJA SOWIECKA

17 WRZEŚNIA 1939

Z A D A N I A E D U K A C Y J N E

**INSTYTUT
PAMIĘCI
NARODOWEJ**

Oddział w Białymstoku

RYS HISTORYCZNY

1 września 1939 r. Polska stała się obiektem ataku wojsk niemieckich, a 17 września 1939 r. granice Rzeczypospolitej przekroczyła Armia Czerwona. Zanim do tego doszło pomiędzy III Rzeszą a ZSRS podpisany został, 23 sierpnia 1939 r., pakt o nieagresji, zwany potocznie paktem Ribbentrop-Mołotow od nazwisk jego sygnatariuszy. Do tego dokumentu dołączony był tajny protokół, który przewidywał podział terytorium Europy Środkowo-Wschodniej pomiędzy dwóch agresorów. Do niemieckiej strefy wpływów została zaliczona Litwa, pozostałe zaś państwa bałtyckie – Łotwa i Estonia, Finlandia oraz Besarabia – do strefy sowieckiej. Oba państwa uznawały roszczenia litewskie do Wilna i Wileńszczyzny. W wypadku Polski linia podziału kraju pomiędzy III Rzeszę a ZSRS miała przebiegać wzdłuż Narwi, Wisły i Sanu. Kwestia ewentualnego, zależnego od państw zaborczych, rządu polskiego pozostawała sprawą otwartą do późniejszego ustalenia pomiędzy agresorami.

Podpisanie paktu Ribbentrop-Mołotow, 23 sierpnia 1939 r. (Zbiory IPN)

17 września 1939 r. ZSRS napadł na Polskę, łamiąc tym samym podpisany w 1932 r. i przedłużony 5 maja 1934 r. pakt o nieagresji. W nocy z 16 na 17 września 1939 r. o godz. 3.00 w Ludowym Komisariacie Spraw Zagranicznych ZSRS odczytano polskiemu ambasadorowi Wacławowi Grzybowskiemu notę uzasadniającą konieczność wkroczenia wojsk sowieckich na terytorium Polski. Władze sowieckie uzasadniały agresję rozpadem państwa polskiego, utratą ośrodków przemysłowych i kulturalnych kraju, upadkiem stolicy oraz dezintegracją władz i koniecznością obrony mniejszości narodowych zamieszkałych na terytorium Polski. Polski dyplomata odmówił przyjęcia tego dokumentu.

Oddziały sowieckie w marszu na Grodno, wrzesień 1939 r. (Zbiory IPN)

W ciągu następnych kilku godzin oddziały Armii Czerwonej przekroczyły granicę z Polską (patrz relacje [Ryszarda Pokropowicza](#) oraz [Tadeusza Zięciny](#)). Do ataku Sowietów użyli ponad 600 tys. żołnierzy i ponad 5 tys. czołgów. Na potrzeby działań wojennych zorganizowano dwa fronty: Front Białoruski pod dowództwem gen. armii Michaiła Kowaliowa i Front Ukraiński pod rozkazami gen. Siemiona Timoszenki. Front Białoruski posuwał się w kierunku na Wilno, Grodno, Suwałki, Białystok i Brześć nad Bugiem. Front Ukraiński zaś na: Lublin, Zamość, Lwów, Sambor i Kołomyję. Oddziały Armii Czerwonej miały dotrzeć do Narwi, Bugu, Wisły i Sanu.

Wkroczenie Armii Czerwonej było dla ówczesnego polskiego rządu zaskoczeniem. Generał Edward Rydz-Śmigły, pełniący obowiązki Naczelnego Wodza, wydał w Kutach – miejscowości granicznej z Rumunią – dyrektywę, która zabraniała walk z wkraczającą Armią Czerwoną, chyba że zaatakowane zostałyby oddziały polskie bądź podjęta by została próba ich rozbrojenia. Nakazywała również oddziałom wycofywanie się w kierunku Rumunii i Węgier. Na wieść o wkroczeniu sowietów, by utrzymać ciągłość władzy, władze wraz z prezydentem Ignacym Mościckim, premierem Felicjanem Sławojem Składkowskim i Naczelnym Wodzem Edwardem Śmigłym-Rydzem 17–18 września 1939 r. opuściły Polskę i skierowały się do Rumunii. Władze tego kraju odmówiły rządowi polskiemu prawa wolnego przejazdu do Francji i wszyscy jego członkowie zostali internowani.

Mimo wspomnianej dyrektywy Śmigłego-Rydza, jako pierwsze naporowi Armii Czerwonej stawiały czoła jednostki Korpusu Ochrony Pogranicza, podejmując w niektórych wypadkach nierówną walkę. Przejść na Pinie i Prypoci strzegła Flotylla Pińska. Oprócz tego na wschodzie znajdowały się Brygada Rezerwowa Kawalerii „Wołkowysk”, Samodzielna Grupa Operacyjna „Polesie” oraz rozbite oddziały Wojska Polskiego, wycofujące się po walkach z Niemcami. W wielu miejscowościach doszło do potyczek z Sowietami, m.in. pod Kowlem, Sarnami, Baranowiczami, Dubnem, Oranami, Tarnopolem. Samodzielna Grupa Operacyjna „Polesie” gen. Franciszka Kleeberga 29–30 września stoczyła zwycięskie walki z oddziałami sowieckimi pod Jabłonią i Milanowem. Improwizowana grupa dowodzona przez gen. Wilhelma Orlika-Rückemanna pod Szackiem 28 i 29 września walczyła z 52. Dywizją Strzelecką. Była to największa bitwa z Sowietami w kampanii wrześniowej. 1 października 1939 r. pod Wytycznem wspomniane oddziały polskie stoczyły walkę z sowiecką 45. Dywizją Strzelecką. Wobec przewagi wroga, a przy tym wyczerpania wojsk polskich, gen. Orlik-Rückemann zdecydował o zaprzestaniu walki i wydał rozkaz rozproszenia swoich oddziałów. Nowogródzka Brygada Kawalerii, dowodzona przez gen. Władysława Andersa, została rozbita w bitwie pod Władypolem (26–27 września 1939 r.).

Jednym z większych starć polsko-sowieckich była także bitwa pod Kodziowcami z sowieckim oddziałem pancernym, stoczona w nocy z 21 na 22 września 1939 r. przez żołnierzy 101. Pułku Ułanów dowodzonych przez mjr. Stanisława Żukowskiego. W trakcie walk stronie polskiej udało się zniszczyć 17 wozów bojowych nieprzyjaciela.

Do rangi symbolu urosła obrona Grodna (20–21 września) (patrz relacje [Walentego Jabłońskiego](#) i [Jana Michaluka](#)). W dniach 18–19 września broniło się Wilno. Pod Lwów pierwsze jednostki sowieckie dotarły w nocy z 18 na 19 września. 21 września 1939 r. dowództwo obrony Lwowa rozpoczęło pertraktacje z Sowietami i dzień później, 22 września, podpisano protokół o przekazaniu miasta Lwowa Armii Czerwonej. Mimo zagwarantowania w tym dokumencie nietykalności oficerom polskim opuszczającym miasto Sowietzi aresztowali ich, a następnie wysłali w głąb Rosji. Trafili oni głównie do obozu w Starobielsku i zostali zamordowani w Katyniu, Charkowie i Kalininie (Zbrodnia Katyńska).

Warto podkreślić, iż wkraczanie wojsk sowieckich do wielu miejscowości było poprzedzone specjalnie przygotowaną akcją propagandową. Miejscowe skomunizowane grupy przy wsparciu funkcjonariuszy NKWD przygotowywały „spontaniczne” powitania Armii Czerwonej: budowano bramy powitalne czy organizowano wiece. Wszystko to miało potwierdzić, iż mieszkańcy Kresów Wschodnich traktują Sowietów jako wyzwolicieli, a nie agresorów. Szczególnie w okolicach Lidy, Łunny, Zelwy Armia Czerwona spotkała się z pomocą zbrojną ze strony ludności białoruskiej i żydowskiej. W Skidlu 18 września 1939 r. miejscowi komuniści opanowali miasteczko i ustanowili władzę sowiecką. 19 września 1939 r. Wojsko Polskie odbiło miasteczko z ich rąk.

Związek Sowiecki nie podpisał międzynarodowych konwencji

gen. Franciszek Kleeberg - dowódca Samodzielnej Grupy Operacyjnej „Polesie” (domena publiczna)

Jenci polscy w niewoli sowieckiej, wrzesień 1939 r. (Zbiory IPN)

gen. Józef Wilczyński-Olszyna - dowódca Okręgu Korpusu
nr III Grodno (NAC)

w sprawie traktowania jeńców wojennych. W związku z tym wkraczająca na ziemię Rzeczypospolitej Armia Czerwona ich nie przestrzegała. W wielu Sowietci rozbrajali poszczególne pododdziały i dopuszczali się zabójstw na żołnierzach polskich. Wśród zbrodni żołnierzy sowieckich można wymienić rozstrzelanie tuż po opanowaniu Grodna oficerów rannych pod dochodziło do samosądów i egzekucji. Sowietci rozbrajali poszczególne pododdziały i dopuszczali się zabójstw na żołnierzach polskich. Wśród zbrodni żołnierzy sowieckich można wymienić rozstrzelanie tuż po opanowaniu Grodna oficerów rannych pod Szackiem. W Mokranach 26 września 1939 r. rozstrzelanych zostało ok. 20 marynarzy Flotylli Rzecznej Polskiej Marynarki Wojennej, czyli Flotylli Pińskiej. W pobliżu Sopoćkiń z rąk Sowietów zginął również gen. Józef Olszyna-Wilczyński, dowódca Okręgu Korpusu nr III Grodno, i jego adiutant kpt. artylerii Mieczysław Strzemeski.

Już od momentu przekroczenia granicy Sowietci dopuszczali się zbrodni na obywatelach polskich. Sprawcami represji byli nie tylko żołnierze Armii Czerwonej i funkcjonariusze NKWD, ale również wysługujący się nowej władzy aktyw społeczny, rekrutujący się głównie spośród mniejszości narodowych: Białorusinów, Ukraińców, Żydów. We wrześniu i październiku 1939 r. Armia Czerwona zabiła ok. 2,5 tys. polskich żołnierzy i policjantów, a ok. 20 tys. było rannych i zaginionych. Do niewoli sowieckiej dostało się ok. 240 tys. żołnierzy, w tym ponad 10 tys. oficerów. Na przełomie września i października 1939 r. żołnierze wojska polskiego wycofujący się po walkach z Sowietami podejmowali próby przedostania się do krajów neutralnych: na Węgry, do Rumunii, na Litwę i Łotwę.

Po zakończeniu działań wojennych przeciwko Polsce na wschodnich terenach Rzeczypospolitej przebywało ok. 500–750 tys. żołnierzy Armii Czerwonej i NKWD. Organy NKWD od 15 września 1939 r. tworzyły na zajętych terenach aparat bezpieczeństwa, przejmowały dokumentację polskich urzędów zgodnie z dyrektywą NKWD dotyczącą organizacji pracy w wyzwolonych rejonach zachodnich obwodów Ukrainy i Białorusi z 15 września 1939 r.

Już 22 września 1939 r. agresorzy zorganizowali w Brześciu nad Bugiem wspólną defiladę zwycięstwa, a 28 września 1939 r. w Moskwie III Rzesza oraz Związek Sowiecki podpisały traktat o granicach i przyjaźni. W dokumencie tym przesunięto granicę podziału Polski na korzyść Niemiec: z linii Pisa–Narew–Wisła–San na Pisa–Narew–Bug–San. Poza tym obydwie strony zobowiązywały się, że „nie będą na swoich terenach tolerować żadnej polskiej agitacji, która przenikałaby na terytorium drugiej strony. Wszelkie próby takiej agitacji na ich terenach będą likwidowane, a obie strony będą się informowały wzajemnie o podejmowanych w tych celach środkach”. ZSRS przypadło ponad 201 tys. km kw., czyli ok. 51,6 % obszaru II Rzeczypospolitej – były to tereny zamieszkane przez ponad 13 mln polskich obywateli.

Kod QR do strony z relacjami

Wspomniane relacje znaleźć można na stronie:

<https://edukacja.ipn.gov.pl/edu/oben/bialystok/materialy-edukacyjne/teki-i-materialy-dydakt/110855,Agresja-sowiecka-17-IX-1939-r.html>

1932 r. lipiec 25, Moskwa*

Artykuł 1 Obie umawiające się strony, stwierdzając, że wyrzekły się wojny jako narzędzia polityki narodowej w ich wzajemnych stosunkach, zobowiązują się wzajemnie do powstrzymywania się od wszelkich działań agresywnych lub od napaści jedna na drugą zarówno samodzielnie, jak łącznie z innymi mocarstwami. Za działanie sprzeczne ze zobowiązaniami niniejszego artykułu uznany będzie wszelki akt gwałtu, naruszający całość i nietykalność terytorium lub niepodległość polityczną drugiej umawiającej się strony, nawet gdyby te działania były dokonane bez wypowiedzenia wojny i z uniknięciem wszelkich jej możliwych przejawów.

Artykuł 2 W razie gdyby jedna z umawiających się stron została napadnięta przez państwo trzecie lub przez grupę państw trzecich, druga umawiająca się strona [z]obowiązuje się nie udzielać ani bezpośrednio, ani pośrednio pomocy i poparcia państwu napadającemu przez cały czas trwania zatargu. Jeżeli jedna z umawiających się stron podejmie napaść na państwo trzecie, to druga strona będzie miała prawo wypowiedzieć niniejszy traktat bez uprzedzenia.

Artykuł 3 Każda z umawiających się stron [z]obowiązuje się nie brać udziału w żadnych porozumieniach z punktu widzenia agresji jawnie dla drugiej wrogiej.

Artykuł 4 Zobowiązania wymienione w artykułach pierwszym i drugim niniejszego traktatu nie mogą w żadnym razie ograniczać lub zmieniać praw międzynarodowych i zobowiązań wypływających dla każdej z obu umawiających się stron z umów, które ona zawarła przed wejściem w życie niniejszego traktatu, o ile te umowy nie zawierają w sobie elementu napaści.

*Pakt ten miał obowiązywać 3 lata. 5 V 1934 r. podpisano w Moskwie protokół przedłużający go o 10 lat.

Fragment Dziennika Ustaw z 1932 r., nr 115, poz. 951.

Przeczytaj tekst, a następnie odpowiedz
na następujące pytania:

1. Jaki to rodzaj źródła?
2. Jakie kraje są jego sygnatariuszami?
3. O czym mówi to źródło?
4. Jak wobec treści tego źródła jawi się agresja
sowiecka na Polskę 17 września 1939 r?

Telegram Friedricha-Wernera von der Schulenburga, ambasadora Niemiec w Moskwie, do Ministerstwa Spraw Zagranicznych Niemiec w sprawie rozpoczęcia działań wojennych przez ZSRS przeciwko Polsce, Moskwa 17 września 1939 r.

Bardzo pilne! Tajne!

Stalin w obecności [Wiaczesława] Mołotowa i [Klimenta] Woroszyłowa przyjął mnie o godzinie drugiej w nocy i oświadczył, że Armia Czerwona przekroczy granicę radziecką na całej jej długości od Połocka do Kamieńca Podolskiego. Dla uniknięcia incydentów Stalin pospieszenie prosi nas, abyśmy dopilnowali, żeby samoloty niemieckie, poczynając od dnia dzisiejszego, nie przekraczały w kierunku wschodnim linii Brześć Litewski – Lemberg [Lwów]. Samoloty radzieckie zaczną dzisiaj bombardować rejon na wschód od Lemberga. Obiecałem, że zrobię wszystko, co można, w sensie informowania niemieckich sił powietrznych. Ze względu jednak na to, że zostało mało czasu, prosiłem, by samoloty radzieckie nie zbliżały się dziś zbyt do wspomnianej linii. Komisja radziecka przybędzie do Białegostoku jutro, najpóźniej pojutrze. Stalin odczytał mi notę, która już dziś w nocy zostanie wręczona ambasadorowi polskiemu i której kopie roześle się w ciągu dnia wszystkim misjom, a następnie opublikuje się. W nocy uzasadnia się działania radzieckie. Odczytany mi projekt zawierał trzy punkty niemożliwe przez nas do przyjęcia. W odpowiedzi na moje sprzeciwy Stalin z dużą skwapliwością zmienił tekst tak, że teraz nota całkowicie nas zadowala. Stalin oświadczył, że sprawa publikacji komunikatu niemiecko-radzieckiego nie może być rozpatrywana w ciągu najbliższych dwóch–trzech dni. W przyszłości wszystkie zaistniałe problemy militarne ma załatwiać generał-leutnant [Ernst August] Köstringl bezpośrednio z [Klimentem] Woroszyłowem.

Agresja sowiecka na Polskę 17 IX 1939 r.

LEGENDA

- Wielka Rzeka
- Granica Polski z 31 VIII 1939 r.
- Kierunki ataku wojsk sowieckich
- Ważniejsze bitwy i potyczki Wojska Polskiego z Armią Czerwoną
- Zasięg operowania Armii Czerwonej
- Linia podziału Rzeczypospolitej Polskiej między III Rzeszę i ZSRR, przewidziana w tajnym protokole do paktu Ribbentrop-Mołotow z 23 VIII 1939 r.

Białe plamy ZSRR-Niemcy 1939-1941. Dokumenty i materiały dotyczące stosunków radziecko-niemieckich w okresie od kwietnia 1939 r. do lipca 1941 r., Wilno 1990, s. 91-92.

Przyjrzyj się mapie Agresja sowiecka na Polskę 17 września 1939 r.

zamieszczoną w tece edukacyjnej oraz powyższemu dokumentowi i odpowiedz na następujące pytania:

1. W jaki sposób dokonał się atak wojsk sowieckich na Polskę?
2. Czy korzystając ze wspomnianej mapy i innych źródeł informacji, potrafisz wskazać dokąd dotarła Armia Czerwona?
3. Na czym, wg wspomnianego telegramu, miała w początkowym etapie agresji sowieckiej polegać współpraca pomiędzy III Rzeszą a ZSRR?

Nota ministra spraw zagranicznych ZSRS Wiaczesława Mołotowa doręczona ambasadorowi Polski w Moskwie Wacławowi Grzybowskiemu w nocy z 16 na 17 września 1939 r., dotycząca wkroczenia wojsk sowieckich na terytorium Polski

Wojna niemiecko-polska ujawniła wewnętrzne bankructwo państwa polskiego. W ciągu dziesięciu dni operacji wojskowych Polska straciła wszystkie swoje okręgi przemysłowe i ośrodki kulturalne. Warszawa jako stolica Polski już nie istnieje. Rząd polski uległ rozkładowi i nie okazuje przejawów życia. Oznacza to, że państwo polskie i jego rząd przestały faktycznie istnieć. Dlatego też straciły ważność traktaty zawarte pomiędzy ZSRR a Polską. Pozostawiona własnemu losowi i pozbawiona kierownictwa Polska stała się łatwym polem wszelkiego rodzaju niebezpiecznych i niespodziewanych akcji, mogących stać się groźbą dla ZSRR. Dlatego rząd radziecki, który zachowywał do tej pory neutralność, nie może w obliczu tych faktów zajmować nadal neutralnego stanowiska. Rząd radziecki nie może również pozostać obojętny na fakt, że zamieszkująca terytorium Polski pokrewna ludność ukraińskiego i białoruskiego pochodzenia jest bezbronna i została pozostawiona własnemu losowi. Rząd radziecki polecił wobec powyższych okoliczności Naczelnemu Dowództwu Armii Czerwonej, aby nakazało wojskom przekroczyć granicę i wziąć pod swoją opiekę życie i mienie ludności Zachodniej Ukrainy i Zachodniej Białorusi. Rząd radziecki zamierza równocześnie podjąć wszelkie środki mające na celu uwolnienie narodu polskiego od niszczącej wojny, w którą wepchnęli go nierozsądni przywódcy, i umożliwienie mu życia w pokoju.

Odpowiedź ambasadora Wacława Grzybowskiego na wręczoną mu przez Wiaczesława Mołotowa notę uzasadniającą agresję sowiecką na Polskę, Moskwa, 17 września 1939 r.

Żaden z argumentów użytych dla usprawiedliwienia uczynienia z układów [polsko-radzieckich] świstków papieru nie wytrzymuje krytyki. Według moich wiadomości głowa państwa i rząd przebywają na terytorium Polski [...]. Zresztą sprawa rządu nie jest w tej chwili istotna. Suwerenność państwa istnieje, dopóki żołnierze armii regularnej biją się. [...] To, co nota mówi o sytuacji mniejszości [narodowych], jest nonsensem. [...] Wszystkie mniejszości [...] dowodzą czynami swej całkowitej solidarności z Polską w walce z germanizmem. Wielokrotnie w naszych rozmowach mówił pan o solidarności słowiańskiej. W chwili obecnej nie tylko Ukraińcy i Białorusini biją się u naszego boku przeciwko Niemcom, ale także legiony czeskie i słowackie. Gdzie więc podziła się wasza solidarność słowiańska?

**Źródła pochodzą z publikacji
Wiek XX w źródłach.
Wybór tekstów źródłowych
z propozycjami metodycznymi
dla nauczycieli historii,
studentów i uczniów, oprac. M.
Sobańska-Bondaruk, S.B. Lenard,
Warszawa 1998, s. 248; M.
Bronowicki, 17 września 1939.
Agresja, „Karta” 2007, nr 51, s.
50-51.**

**Przeczytaj obydwa dokumenty
i odpowiedz na pytania:**

1. W jaki sposób ZSRS argumentowało napaść na Polskę? Czy były to rzeczywiste powody?
2. Korzystając z innych źródeł wiedzy, sprawdź do kiedy broniła się stolica Polski we wrześniu 1939 r. Czy wg odnalezionych przez Ciebie informacji twierdzenie zawarte w nocie doręczonej ambasadorowi Grzybowskiemu: „Warszawa jako stolica Polski już nie istnieje” jest zasadne?
3. Na podstawie odnalezionych w internecie informacji powiedz, jak wyglądały losy Wacława Grzybowskiego po 17 września 1939 r.?

Dyrektywa nr 01 Rady Wojennej Frontu Białoruskiego w sprawie tworzenia Zarządów Tymczasowych i organizacji władzy na terenach polskich zajmowanych przez Armię Czerwoną, 16 września 1939 r.

1. Po zajęciu przez nasze wojska tych lub innych miast [naszym zadaniem] jest stworzenie „Zarządów Tymczasowych” tych miast, nie rewkomów (Komitetów Rewolucyjnych), a właśnie „Zarządów Tymczasowych” określonych miast w składzie przedstawiciela Armii (w osobie jednego z pracowników aparatu politycznego jako przewodniczącego), przedstawiciela Narkomwnutrdziela* (NKWD) i po jednym przedstawicielu robotników i lewicowej inteligencji.

2. Zorganizować drukowanie, zapewnić papier i wydawać gazety odpowiednio do potrzeb w językach: ukraińskim, białoruskim i polskim. Jest to zadanie dla wydziałów politycznych i odkomenderowanych do ich dyspozycji pracowników.

3. Zapewnić zaopatrzenie ludności miast w żywność; przejąć magazyny z żywnością, włączyć do tych spraw organizacje robotnicze zajmujące się zaopatrzeniem, nawiązać stałe kontakty z organizacjami robotniczymi, stworzyć gwardię robotniczą w celu zaprowadzenia rewolucyjnego porządku.

4. Stworzyć w gminach komitety chłopskie z przedstawicielami biednego i średniego chłopstwa w celu przejęcia ziemi obszarnej i kościelnej, a także ziemi wysokich urzędników państwowych i przekazać przejętą ziemię biednemu i średniemu chłopstwu.

5. Żadnych kolchozów na razie nie organizować i żadnych wezwań do ich organizacji nie podejmować.

6. Wymienione przedsięwzięcia (punkty 1–4) mają za cel rozbicie istniejącej pańsko-burżuazyjnej władzy. Dokonać tego powinni pracownicy polityczni Armii i pracownicy NKWD. Wszystkie prace należy prowadzić w imieniu Armii, gdyż do powołania nowych władz radzieckich jedyną władzą w zajętych województwach jest Armia i jej organy, działające razem z organami Komisariatu Spraw Wewnętrznych.

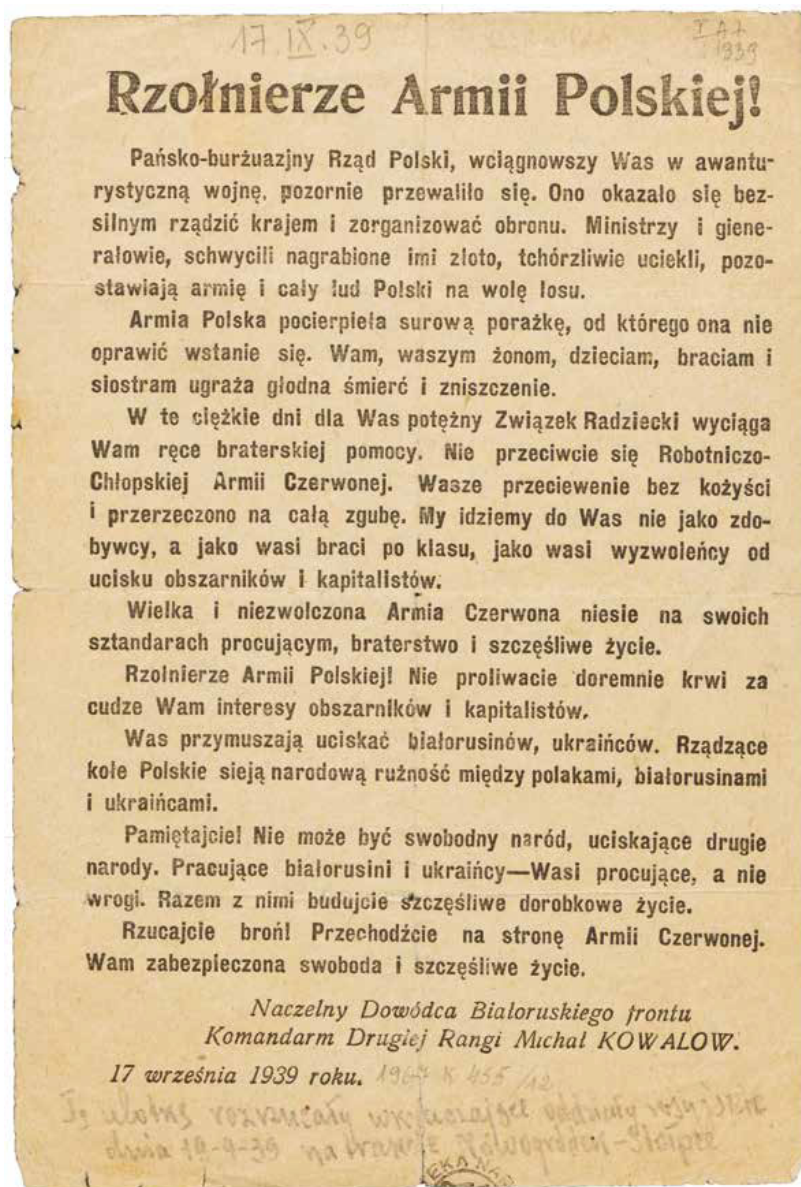
7. W celu rozstrzygnięcia kwestii, jaka ma być nowa władza i w jaki sposób ma być powoływana, należy po gruntownym przygotowaniu powołać w drodze wyborów powszechnych trzy zgromadzenia ludowe: Ukraińskie Zgromadzenie Ludowe z przedstawicieli wybranych w województwach Zachodniej Ukrainy, Białoruskie Zgromadzenie Ludowe – z przedstawicieli wybranych w województwach Zachodniej Białorusi i Polskie Zgromadzenie Ludowe – z przedstawicieli wybranych w województwach z przewagą ludności polskiej.

* Potoczne określenie NKWD.

**Fragment dyrektywy
z publikacji W. Śleszyński,
Białystok w sowieckiej
fotografii propagandowej
1939–1941. Proces aneksji
i polityczno-prawnej sowietyzacji
Białostocczyzny, Białystok 2000,
s. 49–50.**

**Przeczytaj tekst i odpowiedz na
następujące pytania:**

1. Co to za rodzaj źródła?
2. Przedstaw, jak miały wyglądać poszczególne etapy przejmowania władzy przez komunistów?
3. Na podstawie tego dokumentu, określ grupy społeczne faworyzowane przez komunistów?
4. Na podstawie tego dokumentu określ grupy społeczne, które później będą prześladowane przez Sowietów?
5. Czy znasz pojęcie „kolchoz”? Dlaczego, Twoim zdaniem, odstąpiono tymczasowo od ich tworzenia?

Źródło pochodzi ze zbiorów
Biblioteki Narodowej.

Przyjrzyj się źródłu i odpowiedz na
poniższe pytania:

1. Jaki rodzaj źródła prezentuje fotografia?
2. Kto jest jego autorem?
3. Do kogo Twoim zdaniem jest ono skierowane
i na podstawie czego tak uważasz?
4. Opisz język tego źródła. Czy na jego podstawie
możesz coś więcej powiedzieć o osobie, która ten
tekst przygotowała?

Dziennik bojowy porucznika Piotra Łazarewicza opisujący bitwę pod Kodziowcami* stoczoną 22 września 1939 r. przez żołnierzy 101. Rezerwowego Pułku Ułanów z Brygady Kawalerii Rezerwowej „Wołkowysk” z oddziałem pancernym sowieckim dowodzonym przez majora Czuwakina.

22 IX [1939] Kalety**

Noc w Pieszczanach*** przeszła spokojnie – bez alarmów. Dobrze i mocno spało się w wiejskiej chałupie, na słomie posłanej na podłodze, nie słysząc, o której godzinie przemaszerował batalion. Posterunki alarmowe czuwały, nie wątpię w to, że żołnierzyk na posterunku zdrzemnął [się], ale na to rady nie było. Cała kompania spała do godz. 7, nie wiedząc, że o 3 km, od godz. 5 rozgrywała się walka bolszewickich czołgów z naszą kawalerią (101., 102. oraz 103. pułk). Obudziły mnie silne detonacje pocisków artyleryjskich i płacz baby. Zrobiłem alarm. Natychmiast wysłałem patrole w kierunku strzałów, które na zmianę cichły, to zwiększały się. Na rozkaz płk. Staniszewskiego**** wyciągnąłem w szyku luźnym cały batalion w kierunku Kanału Augustowskiego za las, gdyż według moich obliczeń miały być tam przygotowane okopy. Okopy były, ale za drugim lasem, tuż przy Kanale Augustowskim i przygotowane w kierunku Niemców. Oddziały zatrzymałem niedaleko okopów w lesie, oczekując na rozkazy. W godzinę przybył goniec od płk. Staniszewskiego. Maszerować za Kanał Augustowski. Udaliśmy się na służę Sonicze****. Służę broniła kompania KOP z d[owód]cą kpt. [Marianem] Świtalskim i ppor. rez. Pażychem. Tu spotkałem rtm. [Stanisława] Szefera z 2. pułku uł[anów], który podał mi wynik walki – 8 czołgów bolszewickich spalono, z naszej strony zginęło 3 oficerów, kilku ułanów. D[owód]ca pułku 101., mjr [Stanisław] Żukowski, ciężko ranny, którego w parę minut przywieziono na furze chłopskiej i natychmiast przeładowano na auto naszego oficera i odstawiono za granicę do Litwy, do szpitala, gdzie wkrótce zmarł. [...]

* Kodziowce – w II Rzeczypospolitej wieś w powiecie augustowskim w województwie białostockim. Obecnie na Białorusi.

** Kalety – w II Rzeczypospolitej wieś w powiecie suwalskim w województwie białostockim. Obecnie na Białorusi.

*** Pieszczany – w II Rzeczypospolitej wieś w powiecie augustowskim w województwie białostockim. Obecnie na Białorusi.

**** Marian Staniszewski – podpułkownik, komendant Obwodu Straży Granicznej „Suwałki”.

***** Sonicze – w II Rzeczypospolitej wieś w powiecie augustowskim w województwie białostockim. Obecnie na Białorusi.

**Fragment relacji pochodzi
z A. C. Dobroński, *Nieznane
źródło do września 1939
roku na Suwalszczyźnie.***

***Dziennik bojowy por. Piotra
Łazarewicza, dowódcy kompanii
Straży Granicznej „Filipów”,
cz. 1, „Rocznik Augustowsko-
Suwalski” 2010, s. 161.***

**Przeczytaj tekst i odpowiedz na
następujące pytania:**

1. Czy na podstawie powyższego dokumentu możesz określić pomiędzy jakimi oddziałami stoczona została bitwa pod Kodziowcami?
2. Kto dowodził oddziałami biorącymi udział w bitwie?
3. Skorzystaj z zasobów internetu. Jakie określenie tej bitwy można znaleźć w sieci?

**Źródła pochodzą ze zbiorów
Archiwum IPN.**

Przyjrzyj się źródłom i odpowiedz na
poniższe pytania:

1. Jaki to rodzaj źródła?
2. Kim są przedstawione na nich osoby?
3. Korzystając z wiedzy ogólnej, odpowiedz, jaki los spotkał te osoby pod okupacją sowiecką?

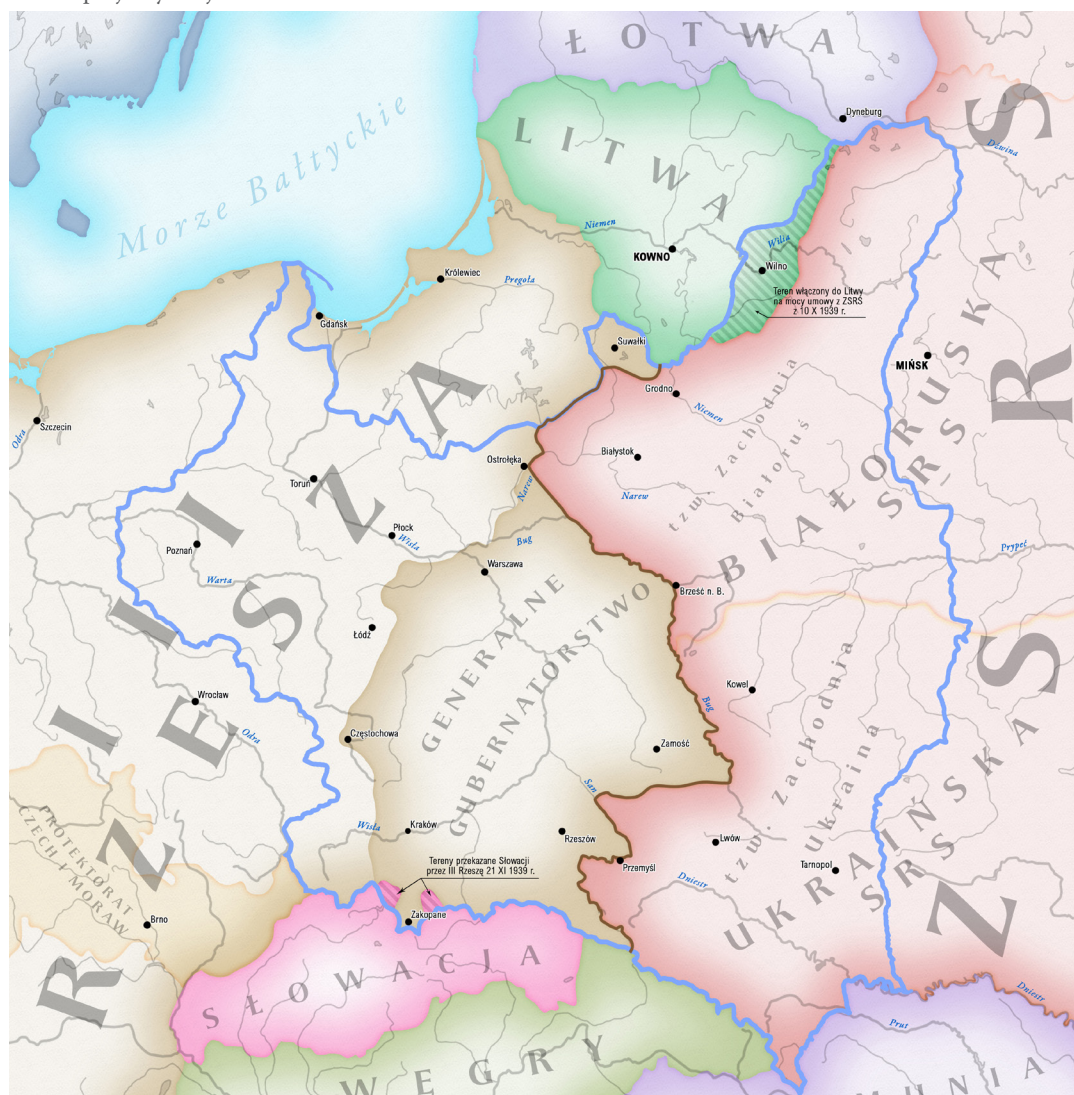

Fotografia ze zbiorów IPN.

Przyjrzyj się źródłu i odpowiedz na poniższe pytania::

1. Co przedstawia fotografia?
2. Co więcej możesz powiedzieć na podstawie powyższej fotografii?
3. Korzystając z innych źródeł wiedzy, znajdź dodatkowe informacje o wspomnianym wydarzeniu.

Okupacja. Sytuacja na terenie Polski w końcu 1939 r.

LEGENDA

- Wielka Rzeka
- Granice Polski z 31 VIII 1939 r.
- Linia podziału Polski między III Rzeszę i ZSRS ustalona 28 IX 1939 r.

Mapa pochodzi z teki edukacyjnej IPN „Agresja Sowiecka na Polskę i okupacja wschodnich terenów Rzeczypospolitej (1939–1941)”.

Przyjrzyj się mapie i odpowiedz na pytania:

1. Zaznacz granicę Rzeczypospolitej przed 1 września 1939 r.
2. Wskaż granice okupacji niemieckiej i sowieckiej.
3. Czy okupanci dokonali wewnątrz poszczególnych stref okupacyjnych dodatkowych podziałów?
4. Czy na mapie wyróżniono jeszcze jakieś inne tereny poza wskazanymi już przez Ciebie?

1939 październik 27, Białystok – Fragment gazety wychodzącej w okupowanym Białymstoku „Wyzwolony Białystok”.

Wczesnie obudził się Białystok

Nigdy jeszcze nie budził się Białystok tak wczesnie jak tego dnia. Ulica Fabryczna, gdzie mieszczą się 1. i 2. dzielnica wyborcza, już o pół do szóstej ożyła i napelniła się uroczystą radością. Ludzie się śpieszą. Oto wyprzedził nas robotnik fabryki skórzaney Bekera tow. Trebliński. Zadyszany mówi on: „Czy to możliwe, żebym nie był pierwszym”, a w istocie był on już dwudziestym pierwszym. A na godzinę szóstą w sali 1. komisji wyborczej 5. okręgu zebrało się ponad 50 ludzi. Sami wyborcy ustalili kolejkę. Pierwszy otrzymuje biuletyn z kopertą tow. Goldkorn. Troskliwie bierze tę kartkę i idzie do kabiny. Po nim otrzymuje biuletyn uchodźca z Warszawy robotnik Herszek Chork.

Źródła pochodzą ze zbiorów Archiwum IPN oraz Ośrodka Karta. Fragment źródła pochodzi z W. Śleszyński, *Białystok w sowieckiej fotografii propagandowej 1939-1941. Proces aneksji i polityczno-prawnej sowietyzacji Białostoczczyzny, Białystok 2000, s. 81.*

Przyjrzyj się źródłom, przeczytaj tekst, zapoznaj się z relacją [Danuty Dawdo](#) (znajduje się w zakładce Agresja sowiecka 17 IX 1939 na stronie edukacja.ipn.gov.pl) i odpowiedz na poniższe pytania:

1. Jakie to rodzaje źródeł?
2. Jakie wydarzenie przedstawiają?
3. Wskaż elementy propagandowe we wspomnianych źródłach.

Źródła pochodzą ze
zbiorów Ośrodka Karta oraz
Archiwum IPN

Przyjrzyj się źródłom. Czy jesteś w stanie
rozpoznać budynki?

**Grób Nieznanego Sybiraka.
Golgota Wschodu, Białystok, fot.
IPN.**

W grupach 2-3 osobowych odnajdźcie w swojej miejscowości tablice, pomniki przypominające o agresji sowieckiej na Polskę. Jakiego wydarzenia związanego z atakiem Armii Czerwonej na Polskę bądź okupacją sowiecką dotyczą?

Pułkownik dyplomowany Jarosław Okulicz-Kozaryn - dowódca obrony Wilna we wrześniu 1939 r., fot. *Album Dziesięciolecia Okręgu Korpusu Nr 7* Poznań, Poznań 1932, s. 60.

Poszukaj w literaturze bądź w innych źródłach informacji wiadomości na temat jednego lokalnego bohatera, który zasłużył na upamiętnienie w związku ze swoją działalnością/ swoimi losami w czasie agresji sowieckiej na Polskę i okupacji sowieckiej.

Wstęp:

Magdalena Dzienis-Todorczuk

Opracowanie merytoryczne:

Magdalena Dzienis-Todorczuk

Opracowanie graficzne:

Radosław Wnorowski

**INSTYTUT
PAMIĘCI
NARODOWEJ**
Oddział w Białymstoku

Część powyższych materiałów znaleźć można w tece edukacyjnej

„Agresja Sowiecka na Polskę i okupacja wschodnich terenów Rzeczypospolitej (1939–1941)”.

Pomimo usilnych starań nie udało się w każdym przypadku ustalić wszystkich dysponentów praw autorskich do materiałów wykorzystanych w niniejszym materiale. Gdyby niniejszy materiał lub jakkolwiek jego część naruszała w jakikolwiek sposób prawa osobiste bądź majątkowe twórców, prosimy o kontakt: Oddziałowe Biuro Edukacji Narodowej w Białymstoku, ul. Warsztatowa 1a, 15-637 Białystok, tel. 85 664 57 80.